

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 26ης Ιανουαρίου 2023*

«Προδικαστική παραπομπή – Δημόσιες συμβάσεις – Οδηγία 2014/24/ΕΕ – Άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ' – Προαιρετικός λόγος αποκλεισμού συνδεόμενος με πλημμέλειες στο πλαίσιο προηγούμενης σύμβασης – Σύμβαση που ανατέθηκε σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων – Καταγγελία της σύμβασης – Αυτόματη καταχώριση του συνόλου των μελών της κοινοπραξίας σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών – Αρχή της αναλογικότητας – Οδηγία 89/665/ΕΟΚ – Άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 3 – Δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας»

Στην υπόθεση C-682/21,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανώτατο Δικαστήριο της Λιθουανίας) με απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2021, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο την ίδια ημέρα, στο πλαίσιο της δίκης

«**HSC Baltic**» UAB,

«**Mitnija**» UAB,

«**Montuotojas**» UAB

κατά

Vilniaus miesto savivaldybės administracija,

παρισταμένων των:

«**Active Construction Management**» UAB, υπό πτώχευση,

«**Vilniaus vystymo kompanija**» UAB,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους Κ. Λυκούργο (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, L. S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin και O. Spineanu-Matei, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: A. Calot Escobar

* Γλώσσα διαδικασίας: η λιθουανική.

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Λιθουανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον K. Dieninis, τη V. Kazlauskaitė-Svenčionienė και την E. Kurelaitytė,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την L. Halajoná, τον M. Smolek και τον J. Vlácil,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον P. Ondrůšek, την A. Steiblytė και τον G. Wils,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 18, παράγραφος 1, και του άρθρου 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', και παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65, και διορθωτικό ΕΕ 2016, L 135, σ. 120), καθώς και του άρθρου 1, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 89/665/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων περί της εφαρμογής των διαδικασιών προσφυγής στον τομέα της σύναψης συμβάσεων κρατικών προμηθειών και δημοσίων έργων (ΕΕ 1989, L 395, σ. 33), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014 (ΕΕ 2017, L 94, σ. 1).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ενδίκων διαφορών μεταξύ, αφενός, των «HSC Baltic» UAB, «Mītņija» UAB και «Montuotojas» UAB και, αφετέρου, της Vilniaus miesto savivaldybės administracija (δημοτικής αρχής του Δήμου Βίλνιους, Λιθουανία) (στο εξής: Δήμος Βίλνιους), υποστηριζόμενης από την «Active Construction Management» UAB, υπό πτώχευση, και τη «Vilniaus vystymo kompanija» UAB, όσον αφορά τις συνέπειες που έχει για την HSC Baltic, τη Mītņija και τη Montuotojas η καταγγελία δημόσιας σύμβασης που είχε ανατεθεί σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων στην οποία μετείχαν.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 89/665

- 3 Το άρθρο 1 της οδηγίας 89/665, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής και διαθεσιμότητα των διαδικασιών προσφυγής», προβλέπει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στις συμβάσεις οι οποίες αναφέρονται στην οδηγία [2014/24] [...]

[...]

Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε [...] οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές να υπόκεινται στην άσκηση αποτελεσματικών και, ιδίως, όσο το δυνατόν ταχύτερων αναθεωρήσεων, υπό τις προϋποθέσεις που θέτουν [τα] άρθρα 2 έως 2στ της παρούσας οδηγίας, λόγω του ότι οι αποφάσεις αυτές παραβιάζουν την ενωσιακή νομοθεσία περί διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων ή τους εθνικούς κανόνες μεταφοράς της εν λόγω νομοθεσίας.

[...]

3. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε οι διαδικασίες προσφυγής να είναι διαθέσιμες, σύμφωνα με τους κανόνες που είναι δυνατό να θεσπίζουν τα κράτη μέλη, τουλάχιστον σε οιοδήποτε πρόσωπο έχει ή είχε συμφέρον να του ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και το οποίο υπέστη ή ενδέχεται να υποστεί ζημία από εικαζόμενη παράβαση.

[...]»

Η οδηγία 2014/24

- 4 Οι αιτιολογικές σκέψεις 101 και 102 της οδηγίας 2014/24 έχουν ως εξής:

«(101) Οι αναθέτουσες αρχές θα πρέπει [...] να έχουν τη δυνατότητα να αποκλείουν οικονομικούς φορείς οι οποίοι έχουν φανεί αναξιόπιστοι, επί παραδείγματι λόγω παραβάσεων περιβαλλοντικών ή κοινωνικών υποχρεώσεων, [...] ή λόγω άλλων μορφών σοβαρών επαγγελματικών παραπτωμάτων, όπως είναι οι παραβιάσεις των κανόνων περί ανταγωνισμού ή περί δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας. [...]

[...] [Οι αναθέτουσες αρχές] [θ]α πρέπει επίσης να μπορούν να αποκλείουν υποψηφίους ή προσφέροντες των οποίων οι επιδόσεις σε παλαιότερες δημόσιες συμβάσεις παρουσίασαν σοβαρές αδυναμίες σε βασικές απαιτήσεις, όπως η αδυναμία παροχής ή εκτέλεσης, σημαντικές ελλείψεις στο παρασχεθέν προϊόν ή υπηρεσία με αποτέλεσμα να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον σκοπό για τον οποίο προοριζόταν, ή ανάρμοστη διαγωγή που δημιουργεί σοβαρές αμφιβολίες για την αξιοπιστία του οικονομικού φορέα. Το εθνικό δίκαιο θα πρέπει να προβλέπει τη μέγιστη διάρκεια αυτών των αποκλεισμών.

Όταν βασίζονται σε λόγους προαιρετικού αποκλεισμού, οι αναθέτουσες αρχές θα πρέπει να δίδουν ιδιαίτερη προσοχή στην αρχή της αναλογικότητας. [...]

(102) Θα πρέπει, ωστόσο, να επιτρέπεται στους οικονομικούς φορείς να υιοθετούν μέτρα συμμόρφωσης με στόχο την άρση των συνεπειών τυχόν ποινικών αδικημάτων ή παραπτώματων και την αποτελεσματική πρόληψη των παρανομιών. Τα εν λόγω μέτρα μπορεί να συνίστανται ιδίως σε μέτρα που αφορούν το προσωπικό και την οργάνωση, όπως είναι η διακοπή όλων των δεσμών με πρόσωπα ή οργανισμούς που εμπλέκονται στην παράνομη συμπεριφορά, κατάλληλα μέτρα αναδιοργάνωσης προσωπικού, η εφαρμογή συστημάτων υποβολής εκθέσεων και ελέγχου, η δημιουργία δομής εσωτερικού ελέγχου για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης και η έγκριση εσωτερικών κανόνων ευθύνης και αποζημίωσης. Όταν τα εν λόγω μέτρα προσφέρουν επαρκείς εγγυήσεις, ο εν λόγω οικονομικός φορέας δεν θα πρέπει πλέον να αποκλείεται για αυτούς τους λόγους και μόνον. [...]»

5 Το άρθρο 18 της οδηγίας 2014/24, το οποίο φέρει τον τίτλο «Αρχές εφαρμοζόμενες στις διαδικασίες σύναψης συμβάσεων», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Οι αναθέτουσες αρχές αντιμετωπίζουν τους οικονομικούς φορείς ισότιμα και χωρίς διακρίσεις και ενεργούν με διαφανή και αναλογικό τρόπο.

[...]»

6 Το άρθρο 57 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο επιγράφεται «Λόγοι αποκλεισμού», προβλέπει τα εξής:

«[...]

4. Οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να αποκλείουν ή μπορούν να υποχρεώνονται από τα κράτη μέλη να αποκλείουν από τη συμμετοχή σε διαδικασία σύναψης σύμβασης οποιονδήποτε οικονομικό φορέα σε οποιαδήποτε από τις ακόλουθες καταστάσεις:

[...]

ζ) εάν ο οικονομικός φορέας έχει επιδείξει σοβαρή ή επαναλαμβανόμενη πλημμέλεια κατά την εκτέλεση ουσιώδους απαίτησης στο πλαίσιο προηγούμενης δημόσιας σύμβασης, προηγούμενης σύμβασης με αναθέτοντα φορέα ή προηγούμενης σύμβασης παραχώρησης που είχε ως αποτέλεσμα την πρόωρη καταγγελία της προηγούμενης σύμβασης, αποζημιώσεις ή άλλες παρόμοιες κυρώσεις·

[...]

6. Οποιοσδήποτε οικονομικός φορέας εμπίπτει σε μια από τις καταστάσεις που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 4 μπορεί να προσκομίζει στοιχεία προκειμένου να αποδείξει ότι τα μέτρα που έλαβε επαρκούν για να αποδείξουν την αξιοπιστία του, παρότι συντρέχει ο σχετικός λόγος αποκλεισμού. Εάν τα στοιχεία κριθούν επαρκή, ο εν λόγω οικονομικός φορέας δεν αποκλείεται από τη διαδικασία σύναψης σύμβασης.

Για τον σκοπό αυτόν, ο οικονομικός φορέας αποδεικνύει ότι έχει καταβάλει ή δεσμευθεί να καταβάλει αποζημίωση για τυχόν ζημιές που προκλήθηκαν από το ποινικό αδίκημα ή το παράπτωμα, ότι έχει διευκρινίσει τα γεγονότα και τις περιστάσεις με ολοκληρωμένο τρόπο, μέσω ενεργού συνεργασίας με τις ερευνητικές αρχές, και έχει λάβει συγκεκριμένα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα καθώς και μέτρα σε επίπεδο προσωπικού κατάλληλα για την αποφυγή περαιτέρω ποινικών αδικημάτων ή παραπτώματων.

[...]

7. Τα κράτη μέλη καθορίζουν τους όρους εφαρμογής του παρόντος άρθρου, βάσει νομοθετικών, κανονιστικών ή διοικητικών διατάξεων και τηρουμένου του ενωσιακού δικαίου. Καθορίζουν, ιδίως, τη μέγιστη περίοδο αποκλεισμού σε περίπτωση που ο οικονομικός φορέας δεν λάβει μέτρα για να αποδείξει την αξιοπιστία του, όπως αυτά ορίζονται στην παράγραφο 6. Εάν η περίοδος αποκλεισμού δεν έχει καθοριστεί από τελεσίδικη απόφαση, η περίοδος αυτή δεν υπερβαίνει τα [...] τρία έτη από την ημερομηνία του σχετικού γεγονότος στις περιπτώσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 4.»

7 Το άρθρο 90 της ίδιας οδηγίας ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία μέχρι τις 18 Απριλίου 2016. [...]»

8 Κατά το άρθρο 91 της οδηγίας 2014/24:

«Η οδηγία 2004/18/EK [του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114)] καταργείται στις 18 Απριλίου 2016.

[...]»

Το λιθουανικό δίκαιο

Ο νόμος περί δημοσίων συμβάσεων

9 Το άρθρο 2, σημείο 36, του Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas (νόμου της Δημοκρατίας της Λιθουανίας περί δημοσίων συμβάσεων), όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο για την υπόθεση της κύριας δίκης χρόνο (στο εξής: νόμος περί δημοσίων συμβάσεων), ορίζει τα εξής:

«Ως “προμηθευτής” –οικονομικός φορέας– νοείται φυσικό ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, άλλη οργάνωση και τα μέλη της ή ομάδα τέτοιων προσώπων, συμπεριλαμβανομένης μιας προσωρινής ένωσης οικονομικών φορέων, που προσφέρει την εκτέλεση έργων, την προμήθεια αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών στην αγορά.»

10 Το άρθρο 46 του νόμου ορίζει τα εξής:

«[...]»

4. Η αναθέτουσα αρχή αποκλείει τον προμηθευτή από τη διαδικασία σύναψης σύμβασης όταν:

[...]

6) ο προμηθευτής δεν εκτέλεσε σύμβαση που ανατέθηκε δυνάμει του παρόντος νόμου, [...] ή σύμβαση παραχώρησης, ή την εκτέλεσε πλημμελώς, οι δε ενέργειές του αυτές συνιστούν ουσιώδη παράβαση της σύμβασης, όπως ορίζεται στον Αστικό Κώδικα [...] η οποία είχε ως αποτέλεσμα την καταγγελία της σύμβασης εντός των τριών προηγούμενων ετών, ή την έκδοση τελεσίδικης απόφασης εντός των τριών προηγούμενων ετών με την οποία έγινε δεκτό αίτημα αποζημίωσης της αναθέτουσας αρχής, του αναθέτοντος φορέα ή της συμβαλλόμενης

αρχής για ζημιά που υπέστησαν λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών κατά την εκτέλεση εκ μέρους του προμηθευτή ουσιώδους όρου της σύμβασης, ή την έκδοση από την αναθέτουσα αρχή, εντός των τριών προηγούμενων ετών, απόφασης με την οποία διαπιστώνεται ότι η εκτέλεση ουσιώδους όρου της σύμβασης από τον προμηθευτή ενέχει σοβαρές ή επαναλαμβανόμενες πλημμέλειες, οι οποίες, ως εκ τούτου, συνεπάγονται την κατάπτωση συμβατικής ποινικής ρήτηρας. [...]

[...]

8. Όταν ένας προμηθευτής δεν πληροί τις απαιτήσεις των παραγράφων 1, 4 και 6 του παρόντος άρθρου, η αναθέτουσα αρχή δεν τον αποκλείει από τη διαδικασία ανάθεσης σύμβασης εφόσον πληρούνται οι δύο ακόλουθες προϋποθέσεις:

- 1) ο προμηθευτής παρέσχε στην αναθέτουσα αρχή πληροφορίες από τις οποίες προκύπτει ότι έλαβε τα ακόλουθα μέτρα:
 - a) κατέβαλε αυτοβούλως ή ανέλαβε την υποχρέωση να καταβάλει αποζημίωση για τη ζημιά που προκλήθηκε από τα αδικήματα ή τις παραβάσεις που μνημονεύονται στις παραγράφους 1, 4 ή 6 του παρόντος άρθρου, κατά περίπτωση·
 - b) συνεργάστηκε, συνέδραμε ενεργώς ή έλαβε άλλα μέτρα που συμβάλλουν στη διαλεύκανση ή τον προσδιορισμό των αδικημάτων ή παραβάσεων που τέλεσε, κατά περίπτωση·
 - c) έλαβε τεχνικά και οργανωτικά μέτρα ή μέτρα διαχείρισης προσωπικού που αποσκοπούν στην αποτροπή της τέλεσης άλλων αδικημάτων ή παραβάσεων·

2) η αναθέτουσα αρχή αξιολόγησε τις πληροφορίες που παρέσχε ο προμηθευτής σύμφωνα με το σημείο 1 της παρούσας παραγράφου και εξέδωσε αιτιολογημένη απόφαση κατά την οποία τα μέτρα που έλαβε ο προμηθευτής για να αποδείξει την αξιοπιστία του είναι επαρκή. [...]

11 Κατά το άρθρο 91, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου, όπως παρατέθηκε από το αιτούν δικαστήριο:

«Η αναθέτουσα αρχή δημοσιεύει, το αργότερο εντός δέκα ημερών, στην κεντρική διαδικτυακή πύλη των δημοσίων συμβάσεων, σύμφωνα με τους όρους που καθορίζονται από την αρμόδια για τις δημόσιες συμβάσεις αρχή, τις πληροφορίες σχετικά με τους προμηθευτές (στην περίπτωση κοινοπραξίας προμηθευτών, σχετικά με όλα τα μέλη της κοινοπραξίας) που δεν εκτέλεσαν ή εκτέλεσαν πλημμελώς τη σύμβαση, καθώς και, σε περίπτωση που η παράβαση αφορά το τμήμα της σύμβασης που αποτέλεσε αντικείμενο υπεργολαβίας, τις πληροφορίες σχετικά με τους οικονομικούς φορείς στις δυνατότητες των οποίων στηρίχθηκε ο προμηθευτής και οι οποίοι ανέλαβαν την υποχρέωση να ευθύνονται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με τον προμηθευτή για την ορθή εκτέλεση της σύμβασης [...]

Ο αστικός κώδικας

12 Το άρθρο 6.6 του Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (αστικού κώδικα της Δημοκρατίας της Λιθουανίας) ορίζει τα εξής:

«1. Δεν υπάρχει τεκμήριο οφειλής εις ολόκληρον, πλην των εξαιρέσεων που προβλέπονται από τον νόμο. Οφειλή εις ολόκληρον υπάρχει μόνο στις περιπτώσεις που προβλέπονται από τον νόμο ή συμφωνήθηκαν από τους συμβαλλομένους, καθώς και όταν η υποχρέωση αφορά αδιαίρετη παροχή.

[...]

3. Υπάρχει τεκμήριο οφειλής εις ολόκληρον όταν πρόκειται για παροχή υπηρεσιών, κοινή δραστηριότητα ή την αποκατάσταση ζημίας προκληθείσας από πράξεις πλειόνων προσώπων.

[...]»

13 Το άρθρο 6.15 του αστικού κώδικα ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Αν η εκπλήρωση της παροχής είναι αδύνατη λόγω υπαιτιότητας ενός εκ των συνοφειλετών, οι λοιποί συνοφειλότες δεν απαλλάσσονται από την ευθύνη για μη εκπλήρωση της παροχής.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 14 Στις 7 Δεκεμβρίου 2016, ο Δήμος Βίλνιους δημοσίευσε προκήρυξη για τη σύναψη δημόσιας σύμβασης, αξίας 21 793 166,72 ευρώ, εκτός φόρου προστιθέμενης αξίας, για τις εργασίες κατασκευής κέντρου ευεξίας πολλαπλών χρήσεων (στο εξής: επίμαχη σύμβαση).
- 15 Με σύμβαση κοινοπραξίας που συνήφθη στις 30 Ιανουαρίου 2017 μεταξύ των εταιριών Active Construction Management, HSC Baltic, Mitnija, Montuotojas και «Axis Power» UAB, η Active Construction Management ορίστηκε ως επικεφαλής της εν λόγω κοινοπραξίας για τους σκοπούς της συμμετοχής στη διαδικασία ανάθεσης της επίμαχης σύμβασης και της εκτέλεσης των εργασιών σε περίπτωση ανάθεσης. Συμφωνήθηκε επίσης ότι τα αντίστοιχα μερίδια –βάσει της αξίας τους– των συνεισφορών στην κοινοπραξία επρόκειτο να κατανεμηθούν ως εξής: Active Construction Management 65 %, HSC Baltic 15 %, Axis Power 10 %, Mitnija 5 % και Montuotojas 5 %.
- 16 Στις 5 Ιουνίου 2017, ο Δήμος Βίλνιους ανέθεσε την επίμαχη σύμβαση στην κοινοπραξία αυτή. Δεδομένου ότι η προθεσμία εκτέλεσης των εργασιών ήταν 18 μήνες, η σύμβαση έπρεπε να εκτελεστεί το αργότερο μέχρι τις 5 Δεκεμβρίου 2018.
- 17 Δεδομένου ότι οι εργασίες δεν είχαν ολοκληρωθεί εντός της ως άνω προθεσμίας, δόθηκε παράταση έως τις 28 Μαΐου 2020. Κατά τη διάρκεια της πρόσθετης περιόδου, οι εργασίες δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα.
- 18 Με διάταξη της 28ης Οκτωβρίου 2019, το Vilniaus apygardos teismas (περιφερειακό δικαστήριο Βίλνιους, Λιθουανία), κατόπιν αιτήσεως του διαχειριστή της Active Construction Management, υπήγαγε την εταιρία αυτή σε διαδικασία πτώχευσης. Στις 6 Δεκεμβρίου 2019, ο σύνδικος πτώχευσης ενημέρωσε τις HSC Baltic, Mitnija, Montuotojas και Axis Power, καθώς και τον Δήμο Βίλνιους για την εν λόγω πτωχευτική διαδικασία και για το ότι η επικεφαλής της κοινοπραξίας δεν θα συνέχιζε την εκτέλεση της επίμαχης σύμβασης.
- 19 Στις 22 Ιανουαρίου 2020, ο Δήμος Βίλνιους ενημέρωσε τις HSC Baltic, Mitnija, Montuotojas και Axis Power ότι κατήγγειλε την επίμαχη σύμβαση λόγω ουσιώδους παράβασης, η οποία συνίστατο στην εγκατάλειψη και μη επιτήρηση του εργοταξίου, στη μη παροχή νέας εγγύησης, στη μη τήρηση του χρονοδιαγράμματος των εργασιών και στη μη σύναψη ασφάλισης αστικής ευθύνης.

- 20 Οι εταιρίες αυτές άσκησαν ενώπιον του Vilniaus apygardos teismas (περιφερειακού δικαστηρίου Βίλνιους) αγωγή με αίτημα να αναγνωρισθεί ο παράνομος χαρακτήρας της καταγγελίας της επίμαχης σύμβασης από τον Δήμο Βίλνιους και της καταχώρισης των εν λόγω εταιριών στον κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών που περιλαμβάνεται στην κεντρική διαδικτυακή πύλη των δημοσίων συμβάσεων.
- 21 Με απόφαση της 27ης Αυγούστου 2020, το δικαστήριο αυτό απέρριψε την ως άνω αγωγή, διαπιστώνοντας ότι ορθώς ο Δήμος Βίλνιους είχε αναφέρει τα προβλήματα της εκτέλεσης των εργασιών στην επικεφαλής και στα λοιπά μέλη της κοινοπραξίας. Δεδομένου ότι οι εταιρίες αυτές ήταν αλληλεγγύως και εις ολόκληρον υπεύθυνες για την ορθή εκτέλεση της επίμαχης σύμβασης και δεδομένου ότι η εν λόγω σύμβαση είχε καταγγελθεί, η αναθέτουσα αρχή δεν διέθετε καμία εξουσία εκτιμήσεως που να της επιτρέπει να μην καταχωρίσει όλα τα μέλη της κοινοπραξίας στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών. Η καταχώριση αυτή δεν εμπόδιζε την αποκατάσταση των ως άνω εταιριών και τη συνακόλουθη συμμετοχή τους σε άλλες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.
- 22 Οι HSC Baltic, Mitnija, Montuotojas και Axis Power άσκησαν έφεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Lietuvos apeliacinis teismas (εφετείου Λιθουανίας). Το δικαστήριο αυτό απέρριψε την έφεση με απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2021, επικυρώνοντας το σκεπτικό του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου.
- 23 Στις 22 Ιανουαρίου 2021, η Viešųjų pirkimų tarnyba (αρμόδια για τις δημόσιες συμβάσεις αρχή, Λιθουανία) περιέλαβε, με πρωτοβουλία του Δήμου Vilnius, τα μέλη της κοινοπραξίας στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών.
- 24 Οι HSC Baltic, Mitnija και Montuotojas άσκησαν αναίρεση κατά της απόφασης του Lietuvos apeliacinis teismas (εφετείου Λιθουανίας) της 21ης Ιανουαρίου 2021, ενώπιον του Lietuvos Aukščiausioji Teismas (Ανώτατου Δικαστηρίου της Λιθουανίας), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου.
- 25 Στις 15 Μαρτίου 2021, οι HSC Baltic, Mitnija και Montuotojas ζήτησαν από το αιτούν δικαστήριο να διατάξει, ως προσωρινό μέτρο, τη διαγραφή των ονομάτων τους από τον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών. Με διάταξη της 31ης Μαρτίου 2021, το αιτούν δικαστήριο δέχθηκε το αίτημα αυτό.
- 26 Στις 11 Νοεμβρίου 2021, το εν λόγω δικαστήριο εξέδωσε απόφαση με την οποία αποφάνθηκε εν μέρει επί της αιτήσεως αναιρέσεως, απορρίπτοντας τους λόγους που προέβαλαν οι HSC Baltic, Mitnija και Montuotojas σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της καταγγελίας της επίμαχης σύμβασης.
- 27 Προκειμένου να αποφανθεί επί της καταχώρισης των εταιριών αυτών στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι είναι αναγκαίες ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.
- 28 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, προκαταρκτικώς, ότι ο Λιθουανός νομοθέτης μετέφερε εκπρόθεσμα την οδηγία 2014/24 στην εσωτερική έννομη τάξη, με ημερομηνία έναρξης ισχύος την 1η Ιουλίου 2017, ήτοι μεταγενέστερη της 18ης Απριλίου 2016, ημερομηνίας παρέλευσης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας αυτής. Εκτιμά, εντούτοις, ότι η εν λόγω οδηγία θα μπορούσε να εφαρμοστεί στη διαφορά της κύριας δίκης.

- 29 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η αυτόματη καταχώριση, σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών, κάθε οικονομικού φορέα που υπέχει νομική ευθύνη για παράβαση η οποία οδήγησε στην καταγγελία δημόσιας σύμβασης συνάδει με την απαίτηση εξατομικευμένης εκτίμησης στο πλαίσιο της εφαρμογής των λόγων αποκλεισμού που προβλέπει η οδηγία 2014/24.
- 30 Παρατηρεί ότι, λαμβανομένου υπόψη του περιεχομένου της φράσης «αποφάσεις που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές» στο άρθρο 1 της οδηγίας 89/665, η καταχώριση ενός οικονομικού φορέα σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών μπορεί να συνιστά πράξη δυνάμενη να προσβληθεί. Πλην όμως, το λιθουανικό δίκαιο δεν παρέχει τη δυνατότητα προσβολής της καταχώρισης αυτής, δεδομένου ότι αυτή θεωρείται απλώς νομικό αποτέλεσμα της καταγγελίας της σύμβασης. Εν προκειμένω, το Vilniaus apygardos teismas (περιφερειακό δικαστήριο Βίλνιους) είχε, βεβαίως, επιληφθεί αγωγής που έβαλε τόσο κατά της ως άνω καταγγελίας όσο και κατά της καταχώρισης. Εντούτοις, δεδομένου ότι η καταχώριση αυτή έλαβε χώρα αφού η απόφαση του Lietuvos apeliacinis teismas (εφετείου Λιθουανίας) απέκτησε ισχύ δεδικασμένου, τα πρωτοβάθμια και τα δευτεροβάθμια δικαστήρια δεν είχαν τη δυνατότητα, κατά το αιτούν δικαστήριο, να αποφανθούν επί του σκέλους της αγωγής που αφορά την εν λόγω καταχώριση.
- 31 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανώτατο Δικαστήριο της Λιθουανίας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Έχουν το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', και παράγραφος 6, της οδηγίας [2014/24], καθώς και το άρθρο 1, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, και το άρθρο 1, παράγραφος 3, της οδηγίας 89/665 (από κοινού ή χωριστά, αλλά όχι αποκλειστικά και μόνον οι διατάξεις αυτές) την έννοια ότι η απόφαση αναθέτουσας αρχής να καταχωρίσει τον οικείο οικονομικό φορέα στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών και να περιορίσει, κατ' αυτόν τον τρόπο, για ορισμένο χρονικό διάστημα, τη δυνατότητά του να συμμετέχει στις μεταγενέστερα προκηρυσσόμενες διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης, για τον λόγο ότι ο εν λόγω οικονομικός φορέας παρέβη ουσιωδώς σύμβαση συναφθείσα με την εν λόγω αναθέτουσα αρχή, αποτελεί πράξη δυνάμενη να προσβληθεί δικαστικώς;
- 2) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, έχουν οι προμνησθείσες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης (από κοινού ή χωριστά, αλλά όχι αποκλειστικά και μόνον οι διατάξεις αυτές) την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση και σε εθνική διοικητική πρακτική, βάσει των οποίων: α) η αναθέτουσα αρχή, όταν καταγγέλλει δημόσια σύμβαση λόγω ουσιώδους παράβασής της, δεν εκδίδει (διακριτή) τυπική απόφαση σχετικά με την καταχώριση των οικονομικών φορέων στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών· β) ο οικονομικός φορέας δεν ενημερώνεται εκ των προτέρων για την επικείμενη καταχώρισή του στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών και, ως εκ τούτου, δεν είναι σε θέση να παράσχει σχετικές διευκρινίσεις και, στη συνέχεια, να προσβάλει αποτελεσματικά την καταχώρισή του· και γ) η αναθέτουσα αρχή δεν διενεργεί εξατομικευμένη εξέταση των περιστάσεων της πλημμελούς εκτέλεσης της σύμβασης, ως εκ τούτου δε, αν η δημόσια σύμβαση έχει καταγγελθεί νομίμως λόγω ουσιώδους παράβασής της, ο οικονομικός φορέας που είναι εκ του νόμου υπεύθυνος για την παράβαση αυτή καταχωρίζεται αυτομάτως στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών;

- 3) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στα δύο πρώτα προδικαστικά ερωτήματα, έχουν οι προμνησθείσες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης (από κοινού ή χωριστά, αλλά όχι αποκλειστικά και μόνον οι διατάξεις αυτές) την έννοια ότι τα μέλη κοινοπραξίας (οντότητες που συναπαρτίζουν έναν κοινό προμηθευτή) τα οποία εκτέλεσαν τη δημόσια σύμβαση που καταγγέλθηκε νομίμως λόγω ουσιώδους παράβασης μπορούν να αποδείξουν την αξιοπιστία τους και, ως εκ τούτου, να εξαιρεθούν από τον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών, μεταξύ άλλων, λόγω της έκτασης του εκτελεσθέντος από τους ίδιους τμήματος (αξίας) της σύμβασης, της αφερεγγυότητας του επικεφαλής της κοινοπραξίας, των πράξεων του εν λόγω επικεφαλής και της ευθύνης της αναθέτουσας αρχής όσον αφορά τη μη εκτέλεση της σύμβασης;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 32 Το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, τα οποία πρέπει να εξεταστούν πριν από το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, αφορούν τους όρους υπό τους οποίους οι οικονομικοί φορείς καταχωρούνται, κατόπιν καταγγελίας δημόσιας σύμβασης που τους είχε ανατεθεί, σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών, προκειμένου να αποκλειστεί η συμμετοχή τους στις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.
- 33 Η καταγγελία της επίμαχης σύμβασης από τον Δήμο Βίλνιους είχε ως συνέπεια να κωλύονται προσωρινώς οι αναιρεσιούσες της κύριας δίκης να συμμετάσχουν σε άλλες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων. Την καταγγελία αυτή, η οποία τους κοινοποιήθηκε στις 22 Ιανουαρίου 2020, ακολούθησε, στις 22 Ιανουαρίου 2021, η καταχώρισή τους σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών. Ως εκ τούτου, το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να εξεταστούν υπό το πρίσμα της οδηγίας 2014/24, η οποία ίσχυε κατά τις ως άνω ημερομηνίες, χωρίς να χρειάζεται να εξεταστεί αν η οδηγία αυτή είχε εφαρμογή κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ της 18ης Απριλίου 2016, ημερομηνίας παρέλευσης της προθεσμίας μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο, και της 1ης Ιουλίου 2017, ημερομηνίας μεταφοράς της στην έννομη τάξη της Λιθουανίας.

Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

- 34 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία, όταν η αναθέτουσα αρχή καταγγέλλει δημόσια σύμβαση ανατεθείσα σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών που προκάλεσαν τη μη εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης στο πλαίσιο της σύμβασης, κάθε μέλος της κοινοπραξίας καταχωρίζεται αυτομάτως σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, κωλύεται κατ' αρχήν να συμμετάσχει σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.
- 35 Συναφώς, επισημαίνεται εκ προοιμίου ότι το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 επιτρέπει να αποκλειστεί από τη συμμετοχή στις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων κάθε οικονομικός φορέας ως προς τον οποίον διαπιστώθηκαν σοβαρές ή

επαναλαμβανόμενες πλημμέλειες κατά την εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης που υπείχε στο πλαίσιο προηγούμενης δημόσιας σύμβασης, τούτο δε ιδίως όταν οι πλημμέλειες αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την καταγγελία της εν λόγω σύμβασης.

- 36 Όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 101 της οδηγίας, το αντικείμενο και ο σκοπός του προαιρετικού αυτού λόγου αποκλεισμού συνίστανται στο να αποκλείονται οι οικονομικοί φορείς των οποίων η αξιοπιστία έχει θιγεί σε σημαντικό βαθμό λόγω επιλήψιμης ή πλημμελούς συμπεριφοράς.
- 37 Όταν ένα κράτος μέλος καθορίζει, με την εθνική του νομοθεσία, τους όρους εφαρμογής αυτού του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού, πρέπει να σέβεται τα βασικά χαρακτηριστικά του, όπως ορίζονται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 (πρβλ. απόφαση της 19ης Ιουνίου 2019, *Meca*, C-41/18, EU:C:2019:507, σκέψη 33).
- 38 Επιπλέον, η εφαρμογή του ως άνω λόγου αποκλεισμού πρέπει να είναι σύμφωνη προς την αρχή της αναλογικότητας, η οποία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης και την οποία υπενθυμίζει, στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων, το άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/24. Πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στην τήρηση της αρχής αυτής κατά την εφαρμογή των προαιρετικών λόγων αποκλεισμού που διαλαμβάνονται στο άρθρο 57 της ως άνω οδηγίας (πρβλ. απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2020, *Tim*, C-395/18, EU:C:2020:58, σκέψεις 45 και 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 39 Συναφώς, ο αποκλεισμός αυτός πρέπει, πρώτον, να είναι προσωρινός. Πράγματι, από την αιτιολογική σκέψη 101 της οδηγίας 2014/24 προκύπτει ότι κάθε πράξη του εθνικού δικαίου που καθορίζει τους όρους εφαρμογής του άρθρου 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας πρέπει να προβλέπει μέγιστη διάρκεια αποκλεισμού. Το άρθρο 57, παράγραφος 7, της εν λόγω οδηγίας διευκρινίζει ότι, όταν δεν έχει καθοριστεί από τελεσίδικη απόφαση, η διάρκεια αυτή δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τρία έτη.
- 40 Δεύτερον, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αποκλεισμού, ο οικείος οικονομικός φορέας πρέπει, εκτός αν έχει αποκλειστεί από οποιαδήποτε συμμετοχή σε διαδικασία σύναψης δημόσιας σύμβασης με τελεσίδικη απόφαση, να μπορεί να συμμετάσχει σε τέτοια διαδικασία, εφόσον προσκομίσει, σύμφωνα με το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, αποδεικτικά στοιχεία προκειμένου να πιστοποιήσει ότι τα μέτρα που έχει λάβει είναι επαρκή για να αποδείξουν την αξιοπιστία του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι επιχειρηματίες παρακινούνται να λάβουν διορθωτικά μέτρα (πρβλ. απόφαση της 19ης Ιουνίου 2019, *Meca*, C-41/18, EU:C:2019:507, σκέψη 40).
- 41 Τρίτον, η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει συγκεκριμένη και εξατομικευμένη εκτίμηση της στάσης του οικείου φορέα, βάσει όλων των στοιχείων που ασκούν επιρροή συναφώς (απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, *Rad Service κ.λπ.*, C-210/20, EU:C:2021:445, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 42 Εν προκειμένω, από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι, σε περίπτωση καταγγελίας δημόσιας σύμβασης λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών του αναδόχου κατά την εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης, η καταγγελία αυτή συνεπάγεται, δυνάμει της εφαρμοστέας εθνικής νομοθεσίας, την καταχώριση κάθε οικονομικού φορέα ο οποίος ήταν νομικώς υπεύθυνος για την ορθή εκτέλεση της εν λόγω σύμβασης σε κατάλογο με σκοπό να παρέχεται στις αναθέτουσες αρχές η δυνατότητα να γνωρίζουν τα ονόματα των φορέων οι οποίοι, λόγω του ότι δεν εκτέλεσαν ή εκτέλεσαν πλημμελώς μια δημόσια σύμβαση,

θεωρούνται, ως εκ τούτου, αναξιόπιστοι προμηθευτές. Η καταχώριση στον κατάλογο αυτό συνεπάγεται τον αποκλεισμό από οιαδήποτε διαδικασία σύναψης σύμβασης για περίοδο τριών ετών, εκτός αν ο οικείος οικονομικός φορέας αποδείξει ότι έχει λάβει τα κατάλληλα διορθωτικά μέτρα.

- 43 Το αιτούν δικαστήριο εκθέτει ότι, στην πράξη, ήδη από την έκδοση δικαστικής απόφασης που επιβεβαιώνει τη νομιμότητα της καταγγελίας της οικείας σύμβασης, όλοι οι επιχειρηματίες που είναι νομικώς υπεύθυνοι για την εκτέλεση της σύμβασης καταχωρίζονται αυτομάτως στον εν λόγω κατάλογο, χωρίς να εκδίδεται τυπικώς απόφαση ειδικά για τον σκοπό αυτόν.
- 44 Όσον αφορά το ζήτημα αν μια τέτοια κανονιστική ρύθμιση ή πρακτική σέβεται τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού που προβλέπεται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 και την αρχή της αναλογικότητας που διατυπώνεται στο άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας, επισημαίνεται ότι οι ως άνω διατάξεις δεν αντιτίθενται στην προσωρινή καταχώριση, σε διαδικτυακή πύλη προοριζόμενη να διευκολύνει τη διαχείριση των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων, των ονομάτων των φορέων ως προς τους οποίους διαπιστώθηκαν σοβαρές ή επαναλαμβανόμενες πλημμελίες κατά την εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης στο πλαίσιο προηγούμενης δημόσιας σύμβασης.
- 45 Πράγματι, όπως εκτέθηκε στις σκέψεις 35 και 36 της παρούσας απόφασης, αυτός ο προαιρετικός λόγος αποκλεισμού αποσκοπεί στο να περιοριστεί η πρόσβαση των εν λόγω φορέων στις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων μέσω της κατ' αρχήν απαγόρευσης συμμετοχής στις ως άνω διαδικασίες. Τέτοιος περιορισμός προβλέπεται, εν προκειμένω, στο άρθρο 46 του νόμου περί δημοσίων συμβάσεων. Η προβλεπόμενη στο άρθρο 91 του νόμου αυτού καταχώριση των οικείων φορέων σε ηλεκτρονικό κατάλογο στον οποίο έχουν πρόσβαση οι αναθέτουσες αρχές και οι λοιπές οντότητες που είναι αρμόδιες στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων φαίνεται, υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, να εξυπηρετεί τη διευκόλυνση της εφαρμογής του περιορισμού αυτού.
- 46 Τούτου λεχθέντος, προκειμένου να τηρηθούν τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού που προβλέπεται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 και η αρχή της αναλογικότητας, ένα τέτοιο καθεστώς πρέπει να έχει διαμορφωθεί έτσι ώστε, πριν από την καταχώριση, στον κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών, οικονομικού φορέα που είναι μέλος κοινοπραξίας στην οποία είχε ανατεθεί δημόσια σύμβαση καταγγελθείσα εν συνεχεία, να αξιολογούνται κατά τρόπο συγκεκριμένο όλα τα κρίσιμα στοιχεία που προσκομίζει ο εν λόγω φορέας προκειμένου να αποδείξει ότι η καταχώρισή του στον κατάλογο δεν δικαιολογείται υπό το πρίσμα της ατομικής συμπεριφοράς του.
- 47 Επομένως, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ένας τέτοιος οικονομικός φορέας, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών κατά την εκτέλεσή της, θα χαρακτηριστεί αυτομάτως αναξιόπιστος και θα αποκλειστεί προσωρινώς, χωρίς η συμπεριφορά του να έχει προηγουμένως αξιολογηθεί, κατά τρόπο συγκεκριμένο και εξατομικευμένο, υπό το πρίσμα όλων των κρίσιμων στοιχείων.
- 48 Βεβαίως, ένα κράτος μέλος δύναται να προβλέπει, σε περίπτωση καθορισμού των όρων εφαρμογής του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού του άρθρου 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24, τεκμήριο σύμφωνα με το οποίο κάθε οικονομικός φορέας που είναι νομικώς υπεύθυνος για την ορθή εκτέλεση δημόσιας σύμβασης θεωρείται ότι συνέβαλε, κατά την εκτέλεση της σύμβασης, στην πρόκληση ή στη διατήρηση σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης. Εντούτοις, όταν η σύμβαση έχει

ανατεθεί σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων, των οποίων η ατομική συμβολή στις ως άνω πλημμέλειες και στις ενδεχόμενες προσπάθειες για την άρση τους δεν είναι κατ' ανάγκην η ίδια, το τεκμήριο αυτό πρέπει να είναι μαχητό, διότι άλλως θα θιγόταν τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του ως άνω προαιρετικού λόγου αποκλεισμού και η αρχή της αναλογικότητας που υπενθυμίζεται στο άρθρο 18, παράγραφος 1, της οδηγίας.

- 49 Πράγματι, ανεξαρτήτως της εις ολόκληρον νομικής ευθύνης των μελών μιας τέτοιας κοινοπραξίας, η εφαρμογή του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού που προβλέπεται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 πρέπει να στηρίζεται στον επιλήψιμο ή πλημμελή χαρακτήρα της ατομικής τους συμπεριφοράς.
- 50 Ως εκ τούτου, σε περίπτωση όπως αυτή της κύριας δίκης, κάθε μέλος της κοινοπραξίας, που είναι νομικώς υπεύθυνο για την ορθή εκτέλεση δημόσιας σύμβασης, πρέπει, προτού καταχωριστεί στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών και, ως εκ τούτου, υπαχθεί στο καθεστώς προσωρινού αποκλεισμού από τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων, να έχει τη δυνατότητα να αποδείξει ότι οι πλημμέλειες που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης δεν σχετίζονταν με την ατομική συμπεριφορά του. Όταν αποδεικνύεται, κατόπιν συγκεκριμένης και εξατομικευμένης εκτίμησης της συμπεριφοράς του οικείου οικονομικού φορέα υπό το πρίσμα όλων των κρίσιμων στοιχείων, ότι δεν ήταν ο ίδιος υπαίτιος των διαπιστωθεισών πλημμελειών και ότι δεν μπορούσε ευλόγως να απαιτηθεί από αυτόν να πράξει κάτι περισσότερο από ό,τι έπραξε για την άρση των εν λόγω πλημμελειών, η οδηγία 2014/24 αντιτίθεται στην καταχώρισή του στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2021, *Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras*, C-927/19, EU:C:2021:700, σκέψεις 157 και 158).
- 51 Η ερμηνεία αυτή δεν αναιρείται από τη δυνατότητα του οικείου φορέα να αποφύγει τον αποκλεισμό από τη συμμετοχή σε διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων αποδεικνύοντας, σύμφωνα με το άρθρο 57, παράγραφος 6, της οδηγίας 2014/24, ότι έλαβε διορθωτικά μέτρα, όπως αυτά που απαριθμούνται ενδεικτικώς στην αιτιολογική σκέψη 102 της οδηγίας. Πράγματι, δεν μπορεί να απαιτείται από έναν τέτοιο φορέα να αποδείξει ότι έλαβε διορθωτικά μέτρα, μολονότι η ατομική συμπεριφορά του δεν σχετίζεται με τις πλημμέλειες που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης.
- 52 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία, όταν η αναθέτουσα αρχή καταγγέλλει δημόσια σύμβαση ανατεθείσα σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών που προκάλεσαν τη μη εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης στο πλαίσιο της σύμβασης, κάθε μέλος της κοινοπραξίας καταχωρίζεται αυτομάτως σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, κωλύεται κατ' αρχήν να συμμετάσχει σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 53 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 έχουν την έννοια ότι οικονομικός φορέας μετέχων σε κοινοπραξία στην οποία έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση δύναται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, να επικαλεστεί, προκειμένου να αποδείξει ότι η καταχώρισή του σε κατάλογο

αναξιόπιστων προμηθευτών είναι αδικαιολόγητη, τόσο στοιχεία που αφορούν τη δική του κατάσταση όσο και στοιχεία που αφορούν την κατάσταση τρίτων, όπως του επικεφαλής της κοινοπραξίας.

- 54 Όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 50 της παρούσας απόφασης, κάθε μέλος της αναδόχου κοινοπραξίας πρέπει, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών, προτού καταχωριστεί στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών και, ως εκ τούτου, υπαχθεί στο καθεστώς προσωρινού αποκλεισμού από τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων, να έχει τη δυνατότητα να αποδείξει ότι η ατομική συμπεριφορά του κατά την εκτέλεση της σύμβασης δεν είχε σχέση με τις ως άνω πλημμέλειες.
- 55 Προκειμένου ο οικείος οικονομικός φορέας να αποδείξει ότι η ατομική συμπεριφορά του δεν προκάλεσε τις εν λόγω πλημμέλειες και ότι, περαιτέρω, δεν μπορούσε ευλόγως να απαιτηθεί από αυτόν να πράξει κάτι περισσότερο από ό,τι έπραξε για να τις άρει, πρέπει να του δοθεί η δυνατότητα να επικαλεστεί οποιοδήποτε στοιχείο θεωρεί κρίσιμο.
- 56 Πράγματι, το γράμμα του άρθρου 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 δεν διευκρινίζει υπό ποιες περιστάσεις ένα μέλος κοινοπραξίας οικονομικών φορέων πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπλέκεται ή όχι στις πλημμέλειες που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης. Ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή παρέχει τη δυνατότητα σε κάθε μέλος αναδόχου κοινοπραξίας να επικαλεστεί οποιοδήποτε στοιχείο σχετικό με την κατάστασή του ή την κατάσταση τρίτων, δυνάμει του οποίου μπορεί να αποδειχθεί ότι ο επίμαχος λόγος αποκλεισμού δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση του.
- 57 Εναπόκειται στην αρχή που ανέθεσε την καταγγελθείσα σύμβαση και, ενδεχομένως, στο δικαστήριο που επιλαμβάνεται σχετικού ενδίκου βοηθήματος να καθορίσει, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης και εξατομικευμένης εκτίμησης που επιβάλλεται δυνάμει της αρχής της αναλογικότητας που υπενθυμίζεται στο άρθρο 18, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, τη βαρύτητα που πρέπει να αποδίδεται σε κάθε προβληθέν στοιχείο.
- 58 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 έχουν την έννοια ότι οικονομικός φορέας μετέχων σε κοινοπραξία στην οποία έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση δύναται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, να επικαλεστεί, προκειμένου να αποδείξει ότι η καταχώρισή του σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών είναι αδικαιολόγητη, οποιοδήποτε στοιχείο, περιλαμβανομένων των στοιχείων που αφορούν τρίτους, όπως τον επικεφαλής της κοινοπραξίας, βάσει του οποίου μπορεί να αποδειχθεί ότι δεν προκάλεσε τις πλημμέλειες που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης και ότι δεν μπορούσε ευλόγως να απαιτηθεί από αυτόν να πράξει κάτι περισσότερο από ό,τι έπραξε για να άρει τις ως άνω πλημμέλειες.

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

- 59 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 89/665 έχει την έννοια ότι κράτος μέλος το οποίο προβλέπει, στο πλαίσιο του καθορισμού των όρων εφαρμογής του προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 προαιρετικού λόγου αποκλεισμού, ότι οι οικονομικοί φορείς στους οποίους έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση καταχωρίζονται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, αποκλείονται κατ' αρχήν από τη

συμμετοχή σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων πρέπει να διασφαλίζει το δικαίωμα άσκησης ενδίκου βοηθήματος κατά της καταχώρισης στον εν λόγω κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών.

- 60 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/665, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι αποφάσεις που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές να υπόκεινται στην άσκηση αποτελεσματικών και, ιδίως, όσο το δυνατόν ταχύτερων αναθεωρήσεων, λόγω του ότι οι αποφάσεις αυτές παραβιάζουν την ενωσιακή νομοθεσία περί διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων ή τους εθνικούς κανόνες μεταφοράς της νομοθεσίας αυτής. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 3, της οδηγίας, οι εν λόγω διαδικασίες προσφυγής πρέπει να είναι διαθέσιμες τουλάχιστον σε οιοδήποτε πρόσωπο έχει ή είχε συμφέρον να του ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και το οποίο υπέστη ή ενδέχεται να υποστεί ζημία από εικαζόμενη παράβαση.
- 61 Με τις διατάξεις αυτές, η οδηγία 89/665 αποσκοπεί στο να διασφαλίσει, στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, τον πλήρη σεβασμό του δικαιώματος αποτελεσματικής ένδικης προστασίας και πρόσβασης σε αμερόληπτο δικαστήριο, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2021, *Klairėdos regiono atliektvarkymo centras*, C-927/19, EU:C:2021:700, σκέψη 128 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 62 Υπό το πρίσμα αυτό, η έννοια των «αποφάσε[ων] που λαμβάνουν οι αναθέτουσες αρχές», κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/665, πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως. Κάθε απόφαση αναθέτουσας αρχής που διέπεται από τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης περί δημοσίων συμβάσεων και η οποία ενδέχεται να τους παραβιάσει πρέπει να υπόκειται στον δικαστικό έλεγχο που προβλέπει η οδηγία. Επομένως, η έννοια αυτή αναφέρεται γενικώς στις αποφάσεις μιας αναθέτουσας αρχής, χωρίς να διακρίνει αναλόγως του περιεχομένου τους ή του χρόνου της έκδοσής τους και δεν προβλέπει κανέναν περιορισμό ως προς τη φύση και το περιεχόμενο των αποφάσεων τις οποίες αφορά (πρβλ. απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2021, *Klairėdos regiono atliektvarkymo centras*, C-927/19, EU:C:2021:700, σκέψη 105).
- 63 Η φράση «οιοδήποτε πρόσωπο έχει ή είχε συμφέρον να του ανατεθεί συγκεκριμένη σύμβαση και το οποίο υπέστη ή ενδέχεται να υποστεί ζημία από εικαζόμενη παράβαση» του άρθρου 1, παράγραφος 3, της οδηγίας πρέπει επίσης να ερμηνεύεται ευρέως, ώστε οι κανόνες της εν λόγω οδηγίας να εφαρμόζονται στο σύνολο των προσώπων των οποίων το συμφέρον για τη σύναψη μιας τέτοιας σύμβασης θίγεται από απόφαση που λαμβάνει αναθέτουσα αρχή.
- 64 Όταν, όπως εν προκειμένω, τα μέλη κοινοπραξίας οικονομικών φορέων, λόγω της καταγγελίας της δημόσιας σύμβασης που τους είχε ανατεθεί, καταχωρίζονται από την αναθέτουσα αρχή ή κατόπιν πρωτοβουλίας της σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, αποκλείονται κατ' αρχήν από τη συμμετοχή σε μελλοντικές διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων, η εν λόγω καταχώριση, η οποία επηρεάζει το συμφέρον εκάστου εκ των φορέων αυτών να του ανατεθούν δημόσιες συμβάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, συνιστά απόφαση που λαμβάνεται από αναθέτουσα αρχή, κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/665. Η απόφαση αυτή πρέπει, όπως προκύπτει από την εξέταση του δεύτερου και του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος, να πληροί τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του προαιρετικού λόγου αποκλεισμού που προβλέπεται στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 και να σέβεται την αρχή της αναλογικότητας που διατυπώνεται στο άρθρο 18, παράγραφος 1, αυτής. Σε περίπτωση προβαλλόμενης παράβασης των ως άνω

διατάξεων ή οιοδήποτε κανόνα του δικαίου της Ένωσης, το πρόσωπο που φέρεται ότι θίγεται πρέπει, δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 89/665, να διαθέτει αποτελεσματικό μέσο ένδικης προστασίας.

- 65 Πλην όμως, η δυνατότητα άσκησης ενδίκου βοηθήματος κατά της καταγγελίας της δημόσιας σύμβασης από την οποία απορρέει η καταχώρισή τους στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών δεν συνιστά, για τα μέλη της αναδόχου κοινοπραξίας, αποτελεσματικό μέσο ένδικης προστασίας κατά της απόφασης περί καταχώρισής τους στον κατάλογο αυτόν και περί συνακόλουθου αποκλεισμού τους, κατ' αρχήν, από μελλοντικές διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων. Συγκεκριμένα, η νομιμότητα, υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης, της ως άνω καταγγελίας, αφενός, και των εν λόγω καταχώρισης και αποκλεισμού, αφετέρου, ενδέχεται να εξαρτάται, όπως προκύπτει από την ανάλυση σχετικά με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, από διαφορετικά στοιχεία.
- 66 Ως εκ τούτου, όταν η καταγγελθείσα σύμβαση είχε ανατεθεί σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων, κάθε μέλος της κοινοπραξίας πρέπει να έχει τη δυνατότητα να ασκήσει ένδικο βοήθημα κατά της καταχώρισής του στον κατάλογο των αναξιόπιστων προμηθευτών, από την οποία απορρέει ο κατ' αρχήν αποκλεισμός του από τις μελλοντικές διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.
- 67 Κατόπιν των ανωτέρω, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 89/665 έχει την έννοια ότι κράτος μέλος το οποίο προβλέπει, στο πλαίσιο του καθορισμού των όρων εφαρμογής του προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 προαιρετικού λόγου αποκλεισμού, ότι τα μέλη κοινοπραξίας οικονομικών φορέων στην οποία έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση καταχωρίζονται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, αποκλείονται κατ' αρχήν από τη συμμετοχή σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων πρέπει να διασφαλίζει το δικαίωμα των φορέων αυτών να ασκούν αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα κατά της καταχώρισής τους στον ως άνω κατάλογο.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 68 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ,**

έχουν την έννοια ότι:

αντιτίθενται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση ή πρακτική κατά την οποία, όταν η αναθέτουσα αρχή καταγγέλλει δημόσια σύμβαση ανατεθείσα σε κοινοπραξία οικονομικών φορέων λόγω σοβαρών ή επαναλαμβανόμενων πλημμελειών που

προκάλεσαν τη μη εκπλήρωση ουσιώδους υποχρέωσης στο πλαίσιο της σύμβασης, κάθε μέλος της κοινοπραξίας καταχωρίζεται αυτομάτως σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, κωλύεται κατ' αρχήν να συμμετάσχει σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων.

- 2) Το άρθρο 18, παράγραφος 1, και το άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24

έχουν την έννοια ότι:

οικονομικός φορέας μετέχων σε κοινοπραξία στην οποία έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση δύναται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, να επικαλεστεί, προκειμένου να αποδείξει ότι η καταχώρισή του σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών είναι αδικαιολόγητη, οποιοδήποτε στοιχείο, περιλαμβανομένων των στοιχείων που αφορούν τρίτους, όπως τον επικεφαλής της κοινοπραξίας, βάσει του οποίου μπορεί να αποδειχθεί ότι δεν προκάλεσε τις πλημμέλειες που οδήγησαν στην καταγγελία της σύμβασης και ότι δεν μπορούσε ευλόγως να απαιτηθεί από αυτόν να πράξει κάτι περισσότερο από ό,τι έπραξε για να άρει τις ως άνω πλημμέλειες.

- 3) Το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 89/665/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων περί της εφαρμογής των διαδικασιών προσφυγής στον τομέα της σύναψης συμβάσεων κρατικών προμηθειών και δημοσίων έργων, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2014/23/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014,

έχει την έννοια ότι:

κράτος μέλος το οποίο προβλέπει, στο πλαίσιο του καθορισμού των όρων εφαρμογής του προβλεπόμενου στο άρθρο 57, παράγραφος 4, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2014/24 προαιρετικού λόγου αποκλεισμού, ότι τα μέλη κοινοπραξίας οικονομικών φορέων στην οποία έχει ανατεθεί δημόσια σύμβαση καταχωρίζονται, σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης λόγω μη τήρησης ουσιώδους υποχρέωσης, σε κατάλογο αναξιόπιστων προμηθευτών και συνακόλουθα, προσωρινώς, αποκλείονται κατ' αρχήν από τη συμμετοχή σε νέες διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων πρέπει να διασφαλίζει το δικαίωμα των φορέων αυτών να ασκούν αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα κατά της καταχώρισής τους στον ως άνω κατάλογο.

(υπογραφές)